
Twee revoluties van de jaren zestig

M. Korzec

Besproken worden:

M. Dickstein, *Gates of Eden*, New York 1977.

N. Young, *An Infantile Disorder? The Crisis and Decline of New Left*, Boulder 1977.

Moet dit een wereldbeeld verbeelden?, Nijmegen 1979.

Moet dit een wereldbeeld verbeelden? werd door de uitgeverij SUN uitgebracht als een posthuum eerbewijs aan Pé Hawinkels. Het omvangrijke boek belicht dan ook veel kanten van het leven van deze boeiende publicist-vertaler. Aan de orde komen achtereenvolgens de roomse jongensjaren van Pé, studentenrevolutie in Nijmegen, literaire activiteiten en ontzuiling, drugs, jazz, pop, snelle auto's en mooie vrouwen. De markante persoon komt vreemd genoeg tijdens het lezen steeds meer op de achtergrond. Het eigenlijke onderwerp van het boek is de 'verdwaalde generatie van de jaren zestig'. In het voorwoord van Hugues C. Boekraad staat de volgende op het eerste gezicht raadselachtige opmerking: 'Gezegd moet worden dat het streven om de afstand te overbruggen die ons van de theorie en praktijk van de socialistische arbeidersbeweging scheidde, al die jaren veelal ten koste is gegaan van onze eigen vraagstukken, onze eigen geschiedenis'.

Het succes van dit boek (kort na het uitkomen ervan werd al een tweede druk aangekondigd) heeft iets met dit credo te maken en met de raadselachtige jaren zestig. Maar wat precies?

Na het lezen van meer dan vijfhonderd pagina's weet men nog altijd nauwelijks waarom dit werk een tijdsspiegel vormt waarin zoveel mensen zich blijkbaar 'helemaal in kunnen herkennen'. Geen enkele bijdrage aan deze bundel geeft enig nieuw inzicht in de vraag welke politieke en culturele verschuivingen in Nederland van na de Tweede Wereldoorlog zich precies via het leven en werken van Hawinkels in beeld laten brengen. Er is al helemaal geen sprake van enige poging tot een algemene verklaring van de gebeurtenissen die in het boek aan de orde komen. De analyses die wel in het boek zijn opgenomen zijn zeer specifiek en lokaal: veranderingen in de machtsverhoudingen binnen de Nijmeegse studentenwereld zoals geïllustreerd aan de ontstaansgeschiedenis van de Studentenvakbeweging, deconfessionalisering van het intellectuele leven beneden de rivieren, de ontdekking van Bob Dylan en de Beatles als vertolkers van een 'nieuw levensgevoel'. Wat is de onderlinge samenhang tussen deze en nog veel meer in het boek beschreven voorvallen, waar kwamen ze uit voort en hoe hebben zij de Nederlandse politiek en cultuur beïnvloed? Als ik de inleiding van Boekraad goed heb begrepen, dan zijn dergelijke vragen helemaal geen grondslag voor dit werk. Want: 'Wel kan worden opgemerkt dat dit boek, al keren hierin zowel mythen als verklaringspogingen op meer dan een plaats terug, als geheel een andere invalshoek biedt. Juist wat zich achter de gekanoniseerde hoogtepunten van de jaren zestig verbergt wordt hier voelbaar gemaakt.' Jazeker, 'voelbaar gemaakt'. Zo'n

uitdrukking sluit geheel aan bij een oerscène van de cultuur van de jaren zestig; een rommelige keuken van een studentenflat waarin enkele jeugdige intellectuelen elkaar na het opsteken van een stickie plechtig ondervragen: hé voel je al wat? Een weergave van deze subcultuur zou het eigenlijke thema kunnen zijn van *Moet dit een wereldbeeld verbeelden?* In een bijdrage van Ad Kooyman komt een passage voor dat zich als beknopte inhoudsopgave van het boek laat lezen:

'Eigenlijk denk ik dan niet aan Pé maar aan de omgeving, aan het decor waarin hij zich in de jaren zestig bewoog. Een decor dat grotendeels werd gekleurd door die typische zestiger jaren sfeer: door de Nijmeegse marihuana-cultuur, door de Dylan-, Beatles-, en Stonesmagie, door de boeken van Castaneda, door de prille opkomst van een 'alternatieve' cultuur die vooral haar beslag kreeg in café Extase, en door de politiseringsterreur die de Nijmeegse studentengemeenschap in het midden van de jaren zestig beheerste, toen God voor Karl Marx werd ingeruild en de gelovigen vervolgens even doel en dogmatisch hun weg gingen als in de tijden dat zij nog hun gebeden prevelden.'

Een beschrijving van dit 'decor' zou een nuttig en boeiend werk kunnen opleveren. De anecdotische en fragmentarische aard van deze herdenkingsbundel heeft weinig met zo'n onderneming te maken. Het werk kan daarom hoogstens als een van de mogelijke bronnen van zo'n studie dienen.

Een dergelijk project werd succesvol volbracht in een boek van de Amerikaanse literaire criticus Morris Dickstein: *Gates of Eden*. Dicksteins boek is geen sociologische analyse maar literaire kritiek. Het uitgangspunt van het werk en de werkwijze hebben echter veel met een sociologische beschrijving gemeen. De werkwijze van de auteur wordt door hem als volgt gedefinieerd:

'I've operated on two premises, both of them loosely Hegelian – first, that each phase of culture is coherent and full of meaning, that it can be read as a text, and second that it's precisely our texts – novels, poems, songs, polemics, autobiographies – that can shed light on the larger text. In other words, the culture of the arts can illuminate the texture of feelings and opinion of a culture as a whole. Historians neglect mutations of form in the arts, which tell us everything about the artists' unconscious assumptions, while critics busily sort out the forms as if no assumptions were involved, merely the proliferation of artifacts, the more the merrier. (. . .) Because of my cultural theme I was drawn frequently to point up parallels between changes in arts – shifts in consciousness – and changes in society. (. . .) My purpose was twofold: to show that cultural history can work from within the artistic and verbal imagination, and to ascertain whether criticism, which is often tempted to be hermetic, can tell us something about the real world.'

Dickstein slaagt er grotendeels in om zijn belofte waar te maken. Vanuit een verrassende hoeveelheid bronnen – novellen en romans van Bellow, Baldwin, Burroughs, Heller, Hemingway, Kerouac, Mailer, McCarthy, Pirsig, Roth, Updike, Vidal, Vonnegut, Wilson, Writh; gedichten van Eliot, Frost, Ginsberg; songs van de Beatles, Dylan, Baez, Guthrie, Seeger; theorieën van Adorno, Fanon, Roszak, Marcuse – beschrijft hij zowel de continuïteit als breukpunten van datgene wat de Amerikaanse cultuur in de jaren zestig is geweest. De culturele veranderingen waarvan hier sprake is, begonnen in de jaren vijftig en hebben blijvende gevolgen gehad in de periode die ook in Amerika als 'mat' of 'conservatief' wordt ervaren.

Een van die blijvende veranderingen betreft een erosie van de 'end of ideology'-ideologie. Hiermee hangt samen een blijvende twijfel aan dat ideaal van objectiviteit die door Wright Mills als 'a crackpot rationality' werd omschreven. Deze veranderingen hebben een blijvende invloed gehad zowel op het gebied van de sociale wetenschappen als in de journalistiek, zowel in de literatuur als in de politiek. De belangrijkste trefwoorden

van die tijd 'participatie' en 'bevrijding' geven tegelijkertijd aan wat de begrenzings van die veranderingen in Amerika waren en wat de bronnen van de latere persoonlijke teleurstelling waren van degenen die de 'sixties' in Amerika met hart en ziel hebben beleefd. In het kort gezegd hebben deze begrenzings en teleurstellingen te maken met het maximalistische en innerlijk tegenstrijdige karakter van die begrippen. Ik zal hieronder nog op terugkomen. Dickstein zelf beschrijft als volgt de gevolgen van de eis van 'sexuele bevrijding' in Amerika:

'The sexual freedoms that were granted or seized in the sixties have not been repealed, though some more flamboyant kinds of sexual experimentation may have diminished; the promised nirvana never materialized, and sex without feelings was found to have its drawbacks. We have learned that after the death of God everything is possible, everything is permitted, but alas, not everything is necessary. Personal relationships have remained more tentative and experimental, perhaps less anxiety-ridden, while the divorce rate shows that our private lives have fewer solid moorings than ever. The public appetite for sexual display has certainly not abated, and it's hard to imagine returning to the moralism and hypocrisy that preceded the sixties.'

Het boek van Dickstein laat zich het best lezen als een schitterende en systematische reconstructie van datgene wat hierboven, bij de bespreking van de bundel-Hawinkels het decor van de jaren zestig is genoemd. Minder bevredigend is *The Gates of Eden* in passages waarin de auteur de veranderingen van de jaren zestig tracht te verklaren. Dit levert algemene opmerkingen op, die weliswaar mooi geformuleerd zijn maar meer vragen oproepen dan beantwoorden: '... we could see how much of the rainbow colours of the sixties were painted on the fragile bubble of a despised affluence, and economic boom that we simply took for granted.' Wie uit die passage de conclusie zou willen trekken dat de 'motor' of de 'basis' van de culturele veranderingen van de jaren zestig uiteindelijk bestaat uit het bereiken van een welvaartsniveau dat experimenten met 'alternatieve stijlen' in politiek en cultuur toelaat heeft maar voor een deel gelijk. De welvaart in Amerika in de jaren vijftig was vergelijkbaar met die in Nederland in de jaren zestig zonder dat in de jaren vijftig in Amerika iets van een 'culturele revolutie' zichtbaar was. De veranderingen in het dagelijks leven die wij doorgaans met het begrip 'de woelige jaren zestig' aanduiden, hebben in die jaren zestig ook bijvoorbeeld in Oost-Europa plaats gevonden waar het gemiddelde welvaartsniveau veel lager was dan bijvoorbeeld in Nederland in die tijd. Een dergelijke monocausale reductie van culturele veranderingen wordt dan ook nergens in het boek van Dickstein naar voren gebracht. Maar evenmin kan men in dat boek aanzetten tot een algemene verklaring van die veranderingen vinden.

Ondanks deze beperkingen kan het boek als model dienen voor iedere socioloog, historicus of Neerlandicus die een beschrijving van de culturele veranderingen in Nederland zou willen ondernemen op basis van materiaal variërend van *De avonden* tot *De aansprekers* (of van *Fanfare* tot *Blue Movie*).

Dickstein houdt zich hoofdzakelijk bezig met culturele veranderingen in de gebruikelijke betekenis van deze uitdrukking. Het boek van Nigel Young *An Infantile Disorder? The Crisis and Decline of The New Left* belicht de politieke kant van het gebeuren in de jaren zestig en laat zich daarom als een complementair deel van *Gates of Eden* lezen.

Het boek beschrijft de opkomst en ondergang van de 'New Left'. Het materiaal dat door de auteur wordt gebruikt heeft betrekking op de Verenigde Staten en Engeland, hoewel er ook enige aandacht wordt besteed aan bewegingen als Provo, en mei 1968 in Frankrijk. Young beschrijft de geschiedenis van de 'beweging van de jaren zestig' aan de hand van ideeën en theorieën van de politieke en ideologische woordvoerders van de 'beweging'. Tevens wordt daarbij een beeld gegeven van de ontwikkeling van de organisatievormen

van radicale groeperingen die meestal spontaan tot leven kwamen en tezamen het einde van het 'einde van de ideologie' hadden ingeluid. In den beginne was 'de beweging' niet slechts te begrijpen als een 'grote walging' van de 'crackpot rationality' van de jaren vijftig, maar eveneens als een afkeer van de andere kant van de Koude Oorlog ideologie; de 'oude vormen en gedachten' die met de term 'Old Left' werden aangeduid en ook beschreven kunnen worden als de Jacobijns-Leninistische-Stalinistische traditie van de radicale bewegingen van de afgelopen twee eeuwen. Tegenover de hiërarchische organisatievormen van deze traditie plaatste de 'beweging' aanvankelijk 'anti-autoritarisme', tegenover het historisch mechanisme het voluntarisme, tegenover 'geweld als de vroedvrouw van de geschiedenis' de ideologie van 'non-violence', tegenover het economisme van de schaarste het ideaal van een 'post-scarcity, post-industrial society', tegenover discipline spontaniteit en 'desublimatie'.

De geschiedenis van de New Left laat grotendeels een herhaling zien van de tragedies die de geschiedenis van de Old Left hebben bepaald, zij het met enige accentverschillen en met de dimensie die volgens Marx bij een historische herhaling van een tragedie een klucht maakt. De afwijzing van 'a crackpot rationality' eindigde in een steriel anti-intellectualisme. Het ideaal van de spontaniteit mondde uit in een extreme depolitisering samengevat in de uitdrukking 'doing your own thing'. Het geweldloos verzet maakte plaats voor terrorisme van de Weathermen, Black Panthers en de Symbionese Liberation Army. Het idee van een 'tegencultuur' eindigde hetzij in het marginale communegebeuren, hetzij in de bloedbaden van Mason of Jones. De overname van de resten van de beweging door de Stalinistische 'Old Left' zoals die ook in Nederland plaatsvond was achteraf gezien niet meer dan een logisch gevolg van de kiemen van ontbinding die 'New Left' vanaf het begin in zich had gedragen. Natuurlijk vertoont de balans van de New Left in Amerika ook zeer positieve kanten zoals de vergroting van politieke macht van vrouwen en van een aantal etnische minderheden. Maar een andere positieve bijdrage van de beweging kan heden slechts met gemengde gevoelens worden beschouwd. Het betreft het aandeel van de New Left aan het einde van de oorlog in Vietnam. Dat de participanten aan de beweging pas nu tot de ontdekking komen dat het einde van deze oorlog nog andere kanten had dan die van de 'overwinning van de heldhaftige Indo-Chinese volkeren' komt grotendeels door de hardnekkigheid waarmee zij tien jaar eerder alle informatie over het Vietnamese Stalinisme hadden verdrongen.

Vanuit een andere invalshoek komt Young dus ongeveer tot dezelfde conclusies als die men in Dicksteins boek kan vinden: De 'ontgoocheling' van de jaren zeventig komt niet zozeer voort uit een overwinning van de reactie en een 'restauratie' van de jaren vijftig, maar vindt zijn bronnen in de jaren zestig zelf: zowel in irrationaliteit als in de Stalinistische 'alternatief'.

Hoewel ook dit boek model zou kunnen staan voor een systematische studie van de 'woelige jaren zestig' in Nederland heeft het werk van Young volgens mij een groot tekort. Dit tekort betreft de overschatting van de rol die in de beweging door intellectuele theorieën werd vervuld. Deze overschatting komt ook bij andere historici van de jaren zestig voor. In hun werkwijze wordt de ideologie van die jaren gereduceerd tot het gedachtengoed van denkers waaraan door de woordvoerders van de 'beweging' werd gerefereerd: de 'jonge' Marx van de theorie der vervreemding, Bakoenin en Kropotkin van de spontaniteit en het opheffen van de staat, Timothy Leary en Simon Vinkenoog die het revolutionaire belang van de geestverruimende middelen naar voren brachten, Wright Mills als de ontmaskeraar van de technocratische schijnrationaliteit, Marcuse als de ideoloog van de desublimatie, anti-bureaucratisme en als theoreticus van de revolutionaire rol van het studentenvolk, enz.

Zo'n reductie van de genese en ontwikkeling van de toenmalige tijdgeest abstraheert maar al te makkelijk van een van de meest wezenlijke kenmerken van die tijd: een grote afkeer van alles wat enigszins als 'boekenwijsheid' omschreven zou kunnen worden. Daarom kan elke studie van deze roerige tijden het beste uitgaan van de verzameling leuzen die in die tijd naar voren werden gebracht en in vage en innerlijk tegenstrijdige vorm soms tot aan de dag van vandaag worden gehanteerd: alle macht aan de basis, God is dood, vertrouw niemand boven dertig, geen woorden maar actie, legaliseer hasj, gezag is een papieren tijger, klein is fijn, kwaliteit is beter dan kwantiteit, weg met de prestatie-moraal, verbeelding is belangrijker dan kennis van 'de zogenaamde feiten', welzijn komt voor welvaart, vrije sex, opheffing van vervreemding, zijn is belangrijker dan hebben, emancipatie, zelfontplooiing, wees jezelf en kom voor jezelf op. Deze leuzen werden vaak in uitgewerkte theorieën vertaald maar voor verreweg de meeste deelnemers van de 'beweging' vervulden, en vervullen, zij juist in die ethische, wollige allesomvattende formulering de rol van oriëntatiemiddelen in een samenleving waarin de oude gezagsvormen en een ethiek van duidelijke voorschriften blijvend zijn ondergraven. Deze concepten en niet de moraal van de door de hoofdpersoon van *Moet dit een wereldbeeld verbeelden?* verfoeide Nijmeegse marxistische 'foppaters' vormt de eigenlijke culturele erfenis van de jaren zestig in Nederland. Deze verzameling van leuzen laten zich mijns inziens resumeren in twee verzamel-slogans: 'participatie' en 'het persoonlijke is politiek'.

In Nederland hebben de processen waarnaar die leuzen verwijzen institutionele veranderingen in machtsverhoudingen en andere sociale relaties teweeggebracht die waarschijnlijk meer omvatten dan dit in bijvoorbeeld Amerika het geval is geweest.

De leuze van participatie verwijst naar een verandering in gezagsverhoudingen die men ook met de termen 'democratisering', 'inspraak', 'mondigheid van de burgers' of 'emancipatie' beschrijft. Een verrassend perspectief op veranderingen in gezagsinstituties biedt de socioloog en ex-politiekcommissaris Van Reenen in zijn onlangs verschenen studie *Overheidsgeweld* (Assen, 1979). De grondgedachte uit dat boek is even simpel als vruchtbaar: de monopolie op het legitieme gebruik van geweld dat door sociologen traditioneel wordt gezien als datgene wat een staat tot staat maakt betekent geenszins dat dat monopolie zelf niet aan veranderingen onderhevig zou zijn. In het Nederland van de jaren zestig heeft het geweldsmonopolie van de staat een faseovergang doorgemaakt. In de militaire terminologie van het thermonucleaire tijdperk zou je deze overgang kunnen typeren als het verlaten van de strategie van de 'massieve vergelding' ten gunste van die van een 'aangepast antwoord'. Deze overgang vormde het institutionele antwoord op een van de meest markante aspecten van de 'jaren zestig': de als 'gezagscrisis' omschreven interactie tussen politie, politieke activisten, media van massacommunicatie en politieke elites. De crisis kwam voort uit de handhaving van de strategie van massieve vergelding tegenover groeperingen die in de jaren zestig in toenemende mate als een uitdaging van het traditionele geweldsmonopolie werden gezien: 'Ban de Bom' groeperingen, provo's, demonstranten tegen de oorlog in Vietnam, de studentenbeweging, krakers en vele andere 'aktiegroepen'. In een situatie waarbij een gehoorzaamheid aan de geuniformeerde gezagsdragers door deze groeperingen steeds minder als vanzelfsprekend werd ervaren leidde de handhaving van de strategie van massieve vergelding niet meer tot ordehandhaving maar tot een escalatie van geweld. De nieuwe vorm van geweldsmonopolie (Van Reenen zelf spreekt niet zozeer over de overgang van massieve vergelding naar aangepast antwoord, maar van een overgang van het ambtelijk geweldsmonopolie naar het complexe geweldmonopolie) brengt met zich mee dat een confrontatie zo lang mogelijk wordt uitgesteld ten gunste van discussie en onderhandelingen. Deze verandering kan worden beschouwd als democratisering in de zin van een afname van machtsongelijkheid tussen gezagsdragers en burgers.

Maar het is eveneens evident dat dit proces een aantal bijverschijnselen vertoont die zich moeilijk met het ideaal van de democratie in de zin van gelijke rechtszekerheid laten verenigen: 'de emancipatie van het deelbelang' (de uitdrukking is ingevoerd door de publicist Hofland) brengt met zich mee dat een strategie van aangepast antwoord het principe van 'handelen zonder onderscheid des persoons' ondergraaft. Hiermee komen we op een van de centrale problemen bij de evaluatie van culturele veranderingen in Nederland sinds 1945: in hoeverre kan deze 'culturele revolutie' worden beschreven met de termen democratie en bevrijding?

Ofschoon er tot op heden geen systematisch onderzoek is verricht naar de vraag welke democratiseringsprocessen zich precies in Nederland van na de tweede wereldoorlog hebben voltrokken, is het niet moeilijk om voorbeelden te geven van een duidelijke afname van machtsverschillen in zeer uiteenlopende maatschappelijke organisaties. In een rede, *Van democraten en oligocraten*, gehouden in februari 1978, gaf de Leidse hoogleraar in de sociologie C. Lammers een schets van afname van machtsverschillen in bedrijven, politieke partijen, het leger en de universiteiten. In weerwil van een populaire opvatting dat er in Nederland geen 'echte democratisering' heeft plaatsgevonden, wijst hij erop dat in deze organisaties het veel moeilijker is dan vroeger om maatregelen uit te voeren die op een weerstand van zelfs een belangrijke minderheid van de organisatieleden zouden kunnen stuiten. Deze ontwikkeling is duidelijk zichtbaar in de relaties tussen studenten en universitaire besturen, alsmede tussen de overheid en verschillende belangengroepen. De groei van deze 'hindermacht' is minder duidelijk in de relatie tussen werkgevers en werknemers (ondanks de uitbreiding van de regels over medezeggenschap in de wetten op de ondernemingsraden).

Op een analoge wijze als dat hierboven aan de hand van de studie van Van Reenen werd beschreven, is het mogelijk om bij bovenstaande organisaties processen te onderkennen waarbij de verschillende bijbetekenissen van het containerbegrip 'participatie' (democratisering, gelijkheid, inspraak, mondigheid, emancipatie) met elkaar in tegenspraak zijn. Met name de 'participatieperikelen' aan de Nederlandse universiteiten vormen hiervan een overbekende illustratie. Deze conflicten worden vaak door de betrokkenen mede teruggebracht op de vermeende 'bureaucratisering' van het universitair gebeuren. In feite lijken de verschijnselen in kwestie eerder te wijzen op een ondergraving van het ideaal van bureaucratie als een systeem van niet persoonsgebonden of groepsgebonden ambten, doelen en regels. De aanval op de 'waardenvrijheid' die op de eis van participatie volgde, resulteerde vooral op de sociale faculteiten niet zozeer in meer relevante of kwalitatief betere wetenschapsbeoefening, maar veelal in datgene wat door de hoogleraar in de politicologie Daudt treffend werd omschreven als nieuwe vormen van 'bijzonder onderwijs'. Hoflands 'emancipatie van het deelbelang' (zoals die voor de Nederlandse universiteiten werd gespecificeerd in het begrip 'de nieuwe vrijgestelden') kan bijna altijd met de term participatie worden omschreven maar minder algemeen met de term democratie omdat deze laatste term zich moeilijk met de corporatieve idealen laat verenigen waarmee verschillende groeperingen als universitaire medewerkers, lerarenorganisaties, welzijns werkers en vele andere georganiseerde pressiegroepen hun belangen aan een democratische bemoeienis van 'buitenstaanders' (zoals de overheid of het parlement) trachtten te onttrekken. Dit proces leent zich beter voor een beschrijving met Webers theorie waarin het ideaal van de bureaucratie wordt ondergraven door een 'ständische Appropriation' of de toeëigening der prebendia. Een dergelijk beeld van een Nieuwe Verzuiling wordt eveneens opgeroepen door een term die door de socioloog/politicoloog Leon de Wolff werd ingevoerd: het Neo-Corporatisme.

Zoals hierboven beschreven kan naast 'participatie' als een tweede belangrijke 'catch-

all phrase' van de jaren zestig beschouwd worden: 'het persoonlijke is politiek'. Deze leuze was het theoretische uitgangspunt van de 'tweede feministische golf'. Daarbij werd gesteld dat de onderdrukking van vrouwen niet slechts het gevolg was van onpersoonlijke maatschappelijke structuren (zoals onder andere door de meeste marxistische denkers werd betoogd) maar vooral te verklaren is vanuit instituties en menselijke relaties die zich in het kader van de 'persoonlijke' omgang tussen mannen, vrouwen en kinderen afspelen: liefde, seksualiteit, opvoeding, huishoudelijke arbeid. De 'politisering van het persoonlijke' is echter een omschrijving die zeer goed een resumé geeft van een bredere opvatting van een 'tegencultuur' dan die uitsluitend in de feministische ideologieën wordt aangetroffen. In het boek van Nigel Young wordt dit gegeven als volgt samengevat: 'Alternative lifestyles, the 'instinctual repudiation of old political forms, movements and practices' represented alternative roles, or even abolition of roles, as was clearly shown later in the everyday liberation movements. Such new patterns, eclectic and improvisational, encompassed the search for authentic experience, an existential humanism, a concern with quality of life, and could identify with the Beats or situationists, in their 'revolution of everyday life'.'

Net als het ideaal van de 'participatie' heeft het complex van gedachten die ik als 'het persoonlijke is politiek' heb samengevat geresulteerd in zowel bewuste hervormingen als in gevolgen die door de participanten in de 'beweging' van de jaren zestig zelden waren bedoeld. De geïnstitueerde verschuivingen zijn overbekend: versoepeling van de wetgeving op het gebied van echtscheiding, verkrijgbaarheid van voorbehoedsmiddelen, pornografie, 'soft drugs'; een toename van 'alternatieve samenlevingsvormen', variërend van communes tot Bewust Ongehuwd Moederschap; een gestegen tolerantie ten aanzien van afwijkingen van datgene wat men 'met goed fatsoen' kan doen, enz.

Van de vele 'onbedoelde gevolgen' van de ideologie 'het persoonlijke is politiek' is wellicht de meest opmerkelijke de depolitisering en individualisering die vaak als de 'matheid van de jaren zeventig' worden aangegeven. Naast oorzaken van dit verschijnsel die te maken hebben met de specifieke problemen waartoe de 'culturele revolutie van de jaren zestig' heeft geleid (alternatieve samenlevingsvormen bleken tot dezelfde of ergere conflicten te leiden als het 'traditioneel gezin', het ideaal van de zelfontplooiing komt in conflict met die van gelijkheid, neurosen die samenhangen met de onderdrukking van seksualiteit maken plaats voor bindingsangsten en andere bijverschijnselen van de 'narcistische persoonlijkheid') ligt er een fundamentele paradox in de uitdrukking 'het persoonlijke is politiek' zelf. Indien het onderscheid tussen het persoonlijke en het politieke domein wordt opgeheven dan is het hele leven politiek. Het is evident dat zo'n situatie hetzij moet leiden tot een leven in 'gulzige instituties', hetzij, als een reactie hierop, tot een extreme depolitisering waarbij 'young radicals' weer de rangen van 'the uncommitted' versterken. De levensloop van de activisten van de jaren zestig (zoals die met name in Amerikaanse romans van de jaren zeventig zoals *Kinflcs* of *Loose Change* wordt beschreven) laat deze beweging van geëngageerdheid naar ongeëngageerdheid even duidelijk zien op het niveau van het 'persoonlijke' als Young dit heeft gedaan voor het niveau van het politieke: van de Old Left naar de New Left en terug.

Een sociologische analyse van de interne tegenstrijdigheden van die hierboven geschetste 'twee revoluties van de jaren zestig', hun onderlinge samenhang en hun verklaring vormt een nagenoeg onontgonnen gebied binnen de Nederlandse sociologie. De theoretische en empirische eisen van zo'n analyse kunnen moeilijk worden overschat. Het empirisch materiaal waarop zo'n analyse zich zou moeten baseren om een adequate beschrijving van de beide grote componenten van sociale veranderingen in Nederland na de Tweede Wereldoorlog mogelijk te maken is zeer uitgebreid: romans, lyriek van de Nederpop, partijprogramma's, fotoalbums, statistieken over het gebruik van genotsmiddelen,

'documents humains', processen verbaal, interviews met 'opinion leaders' van de 'grijze jaren vijftig', 'woelige jaren zestig' en 'matte jaren zeventig' en nog een veelvoud van andere primaire en secundaire bronnen. Het theoretisch zwaartepunt van zo'n onderzoek werd door een van de 'vaderen' van de New Left, C. Wright Mills, gedefinieerd als het eigenlijke werkgebied en de grote uitdaging van de sociologie: het snijvlak van biografie en geschiedenis.